

Aşırı metalaşma çağında kimliğini ve belleğini arayan kentler: İznik Tarihi Kent Merkezi örneği¹

Cities searching for their identity and memory in the era of extreme commodification: Case of Iznik Historical City Center²

Hatice Turut^a *

^a Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya, Türkiye.

ORCID: H.T. 0000-0002-6081-4132

BİLGİ / INFO

Geliş/Received: 27.08.2023

Kabul/Accepted: 25.10.2023

Anahtar Kelimeler:

Kimlik
Bellek
Toplumsal bellek
Sözlü tarih
İznik

Keywords:

Identity
Memory
Collective memory
Oral history
Iznik

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

(H. Turut) haticeturut@sakarya.edu.tr

DOI: 10.17211/tcd.1350954

Atıf/Citation:

Turut, H. (2023). Aşırı metalaşma çağında kimliğini ve belleğini arayan kentler: İznik Tarihi Kent Merkezi örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (84), 153-166.
<https://doi.org/10.17211/tcd.1350954>

ÖZ / ABSTRACT

Yaşanan (toplumsal) mekân ile anlam kazanan bellek, postmodernizmin kentleri dönüştürme sürecinde kent kimliklerini yok etmiş ve kentsel hafızanın silinmesine neden olmuştur. Böylece kentler köklerinden koparılmış ve yapay görünümle temsil edilmeye başlamıştır. Bu çalışma İznik tarihi kent merkezinde kimliğin değişimini ve kentin eski ile yeni hafızadaki görünümünü incelemektedir. Nitel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu çalışmada anlatı araştırması deseninden sözlü tarih tekniği ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme metinlerine tematik analiz uygulanarak, kuramsal çerçeveyi desteklemek için katılımcı betimlerine yer verilmiştir. Çalışmada kent kimliğinin tarihsel süreçteki değişiminin gündelik yaşam pratikleri odağından okunması ve değişen sosyal ilişkilerin mekansal hafızaya etkisi çalışmayı mekân, kimlik ve hafıza üçgeninde okumaya olanak tanımaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, İznik tarihi kent merkezinde mekâna yönelik müdahaleler katılımcıların zihnindeki İznik kent kimliğinde kırılmalara neden olmuştur. Ayrıca mekansal örüntünün yapıllı çevre ile değişmesinin yanı sıra hafızayı manipüle eden politik kararlar kente ilişkin toplumsal hafızanın sönümlenmesine ve kente yönelik sosyo-kültürel değerlerin metalaşmasına neden olmaktadır.

Memory which gains meaning with lived (social) space has destroyed urban identities and caused the erasure of urban memory in the process of transforming cities by postmodernism. Thus, cities had been uprooted from their origins and started to be represented by artificial appearances. This study examines the change of identity in the historical city center of Iznik and the appearance of the city in old and new memories. In this work, which was designed according to the qualitative research method, in-depth interviews were conducted with the oral history technique from the narrative research pattern. Thematic analysis was applied to the interview texts, and participant descriptions were included to support the theoretical framework. In the study, analyzing the change of urban identity in the historical process through the lens of everyday life practices and the effect of changing social relations on spatial memory allows us to read the study in the triangle of space, identity and memory. According to the findings of the study, interventions towards the space in the historical city center of Iznik caused fractures in the participants' perception of the Iznik city identity. In addition, the alteration of the spatial pattern within the built environment, as well as the political decisions that manipulate the memory, cause the extinction of the collective memory of the city and the commodification of the socio-cultural values of the city.

¹ Bu çalışma için gerekli olan etik kurul izni Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 07.12.2022 tarihli ve 52 sayılı toplantısında 33 nolu karar ile alınmıştır.

² The ethical committee approval required for this study was obtained during the meeting dated 07.12.2022, with decision number 33 by the Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Committee.

Extended Abstract

Introduction

Memory which gains meaning with lived (social) space has destroyed urban identities and caused the erasure of urban memory in the process of transforming cities by postmodernism. Thus, cities had been uprooted from their origins and started to be represented by artificial appearances. This change in urban identity and urban memory has had significant effects on the daily life of the citizens. Because the city, which exists as a whole with natural and human environmental elements, now represents transience, not permanence, with artificial appearances. This study examines the change of identity in the historical city center of Iznik and the appearance of the city in old and new memories. In this work, which was designed according to the qualitative research method, in-depth interviews were conducted with the oral history technique from the narrative research pattern. Thematic analysis was applied to the interview texts, and participant descriptions were included to support the theoretical framework.

According to the findings of the study, interventions towards the space in the historical city center of Iznik caused fractures in the participants' perception of the Iznik city identity. In addition, the alteration of the spatial pattern within the built environment, as well as the political decisions that manipulate the memory, cause the extinction of the collective memory of the city and the commodification of the socio-cultural values of the city.

Theoretical Framework

In the study, analyzing the change of urban identity in the historical process through the lens of everyday life practices and the effect of changing social relations on spatial memory allows us to read the study in the triangle of space, identity and memory. Therefore, the theoretical framework of the study is Maurice Halbwachs' conceptualizations of Collective Memory and Pierre Nora's Spaces of Memory. Accordingly, memory spaces initially show material and symbolic features. However, with social interaction, all kinds of socio-cultural value give this space meaning by abstracting it and becomes permanent in the memory. Thus, an identity is formed in the space and a memory space is formed. On the other hand, it is possible to eliminate these identities with the effect of urbanization and to manipulate memory with space-oriented interventions. For example, changing place names, changing the function of the building or monumentalizing the place. At this point, space is now made independent from the social realm and transformed into a political tool.

Method and Methodology

In this study, the narrative research design of the qualitative research method was used. In-depth interviews were conducted with a total of 10 participants using the oral history technique. The interviews included participants living in the city center of Iznik for more than 50 years. Interview texts were analyzed with thematic coding using MaxQda 22 qualitative analysis software. As a result of the findings, the word cloud of Iznik city identity and Iznik codes in the old-new memory were determined.

Results and Discussion

According to the findings of the study, the most important image of the city is the Lake of Iznik. However, the participants' experience of the lake in their daily lives has gradually decreased. Because after the pandemic that emerged in 2019, urbanization in Iznik has taken place with intensive interventions in the space. The coastline used by the residents has been shortened due to the construction of new residences. Furthermore, the bath culture, churches, etc., which reflect the historical elements in the cultural theme, are gradually being erased from the collective memory. Because postmodern urbanization has changed the lifestyle of the citizens. Additionally, with the political interventions, fractures occurred in the city's collective memory. Such as the conversion of Hagia Sophia Church into a mosque and consequently European tourists not coming to the city.

Conclusion

Intense interventions to space with globalization have transformed cities into spaces of transience. However, the city is a place that combines time and space with people, encodes it into memory, and is transferred to the future. However, while Lefebvre advocates for the social production of space, cities, as in the example of Iznik's historic city center, are now being produced politically and social production is being scraped from urban memory. For this reason, especially in the postmodern era, where transience is valued, space is consumed by being homogenized rather than differentiated.

1.Giriş

Hafıza çalışmalarında coğrafi ölçek ağırlıklı olarak kentsel mekandır. Çünkü küreselleşmenin ve bilgi teknolojisinin yerinden edici güçlerinin hüküm sürdüğü günümüz kentsel ortamı artık kalıcılığın ve anıların değil, geçiciliğin mekanına dönüşmüştür. Bu nedenle, kentsel mekânda hafızanın kritiği akademik literatürde daha yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Dahası, "kökünden sökülmüş şeyler" in (Crimson, 2005) oluşturduğu yeni kentsel peyzaj aynı zamanda iktidar otoritesinin de simgesel olarak cisimleştiği yerlerdir (Boyer, 1994). Bu bağlamda, literatürde kamusal anıtların toplumsal hafızadaki yerini sembol, kimlik, iktidar ve güç perspektifinden ele alan yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Kamusal unutmaya ve hatırlamanın mekansal siyasetinden yola çıkan Palonen (2008), Budapeşte'de komünizm sonrası dönemde ulusal kimliğin yeniden inşasında sokak isimlerinin değişimini ele almış ve farklı ölçeklerdeki yönetim birimleri arasındaki sembolik mücadelenin nasıl oluştuğunu kolektif hafıza siyaseti üzerinden okumuştur. Azaryahu (1997) da benzer bir biçimde toplumsal hafızaya kazınan sokak isimlerinin politik inşasına yönelmiştir. Yine, Nasar (1990), zihinsel imgelerde şehrin peyzajını haritalandırırken, Forest ve Johnson (2002) ise ulusal kimlik ve sembolik sermaye ilişkisini sürece dahil etmiştir. Bu çalışmaların birleştiği ortak nokta ise anıt ve heykeller yoluyla yaratılan imgelerin toplumsal hafızaya demirlenmesi ve kentsel peyzajın buna bağlı olarak yeniden şekillenmesidir.

Öte yandan, "toplumsal hatırlayış ve unutulmanın mekânı" (Deniz, 2014) olan toplumsal hafızanın kullanımı toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Örneğin, Çin geçmişe yönelik kültürel değerlerine daha sıkı sıkıya bağlıyken, Hintliler geçmiş kültürlerini hatırlamaya daha az meyillidir ve bu eğilim kürenin batısına doğru azalmaktadır (Burke, 2011). Kültürü hatırlama meselesi toplumun küresel yaşam biçimine entegre olma biçimiyle de sıkı sıkıya bağlıdır. Özellikle kapitalist ekonomik sistemle tanışmış toplumlar için kültürel öğeler kökünden koparılan unsurlara dönüşerek manevi değerlerden arındırılmaktadır. Çünkü toplum hafızasındaki kültürel unsurlar yeni yaşam biçimini temsil eden metalarla yer değiştirmiştir. Öyle ki, Zukin'e (1995) göre, bir kentin fiziksel yaşamında iki paralel üretim sistemi önem taşır. Birincisi, kültürel anlamların ve sermayenin birbirine karışmasında aynı rolü üstlenen mekânın üretimi; ikincisi ise ticari değişimlere bir akış ve sosyal kimlik için bir lisan oluşturan sembollerin üretimidir (Akt. Postalcy vd., 2006). Nihayetinde, semboller toplum hafızasına hatıraları demirleyen ana aktör iken, mekân toplum hafızasında kalıcılığı yaratan nirengi noktası olarak karşımıza çıkar.

Toplumsal hafızanın bir unsuru olan kentsel kimlik öğelerinin değiş(tiril)mesi toplumsal kırılma noktalarından bağımsız değildir. Bu çalışmanın temel amacı, söz konusu kırılma noktalarını anlama sürecinde, kentsel hafızanın popülist politikalarla mücadelesine olan tanıklığını görünür kılmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada mekânın değişimi sosyal ilişkilerin yeniden üretimi ve bu üretimin gündelik yaşam pratiklerine olan etkisi yerel sakinler aracılığıyla anlaşılmalı çalışılmaktadır. Bir kentin tarihsel sürdürülebilirliği için kent imgelerini korumak ve mekânı yaşayanlarıyla birlikte düşünmek önem taşır. Bu nedenle çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yönteminin anlatı araştırması deseni ve bu desen içinde sözlü tarih yaklaşımı üzerine tasarlanmıştır. Kentsel mekânın sürekli olarak yeniden üretilmesinin kent sakinlerinin günlük yaşam pratiklerini nasıl değiştirdiği, buna bağlı olarak kolektif hafızasında kent kimliğini nasıl silikleştirdiği ve kentsel hafızayı nasıl sönümlediği meselesi teorik kavramsallaştırmalar çerçevesinde yorumlanmıştır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Toplumsal Belleğin Yükselişi: Hafızanın Mekânsallaştırılması

Fransız sosyolog ve felsefeci Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza* (2021 [1950]) ve *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri* (2016 [1925]) başlıklı eserlerinde hafızanın mekân ve nesnelere nasıl somutlaştığını, bunun çalışma mekanizmalarını ve süreç içerisinde hafızanın nasıl yeniden inşa edildiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, hafıza geçmişe ait anıların bireysel ölçekte depolanmasından ziyade kolektif bir biçimde ve sürekli olarak yeniden inşa edilmesine karşılık gelir (Halbwachs, 2016). Fransız tarihçi Pierre Nora ise *Hafıza Mekanları* (2022 [1984]) adlı çalışmada hafızanın somutlaştığı mekanları nirengi olarak belirleyip tarihin geçmişten farklı olarak bugün nasıl yeniden inşa edildiğini ele almıştır. Bu bağlamda, Halbwachs ve Nora, hafıza çalışmalarının teorik olarak nasıl kurgulanması gerektiği konusunda sonraki hafıza çalışmalarına yol göstermiştir.

Coğrafyacılar ise 18. ve 20. yüzyılları kapsayan süreçte gerçekleşen savaşlar, devrimler ve diğer tarihi olayların toplumsal hafızadaki yerine odaklanmıştır (Foote & Azaryahu, 2007).

Milletlerin toplumsal bağını kırmaya zorlayan savaş sonrasında farklı yas tutma biçimlerini örnek olarak toplumsal belleğin inşasını inceleyen (Johnson, 2004) kültürel coğrafyacıların yanı sıra sanatsal ve aktivist alanlarda toplumsal hafızanın nasıl inşa edildiğini yer temelli bir yaklaşım ile analiz eden (Till, 2006) mekân kuramcıları da mevcuttur. Öyle ki, kültürel coğrafyada anıların mekansallaştırılması onları sabit nesnelere haline getirdiği için (Hubner & Dirksmeier, 2023), coğrafyanın araştırma nesnesi olan mekân hafıza çalışmalarında çok farklı ölçek ve biçimlerde ele alınmıştır. Örneğin Dwyer & Alderman (2008), kültürün bir ögesi olan hikayelerin zihinde daha kalıcı olmasını sağlayan tarihsel öğelerin mekânda nasıl kurgulandığını ve bunun bir anlatı olarak toplumsal hafızaya nasıl enjekte edildiğini ele alırken, mekânı bütünüyle soyut bir unsur olarak tasavvur etmiştir.

Kolektif hafızaya ilişkin çalışmalar genellikle anısal yapılar ve yer arasındaki hafıza ilişkilerine odaklanır. Fiziksel mekân ve duygu yüklü mekân (Tuan, 2018) ayırımında önemi açığa çıkan ve ulus inşa etme projeleriyle önem kazanıp toplumsal hafızaya sabitlenen kamusal anıtlara yönelik çok sayıda çalışma (Barthes, 1964; Foote & Azaryahu, 2007; Johnson, 1995) mevcuttur. Bununla birlikte geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağ kuran anısal peyzajlar üzerinden toplumsal belleği okuyan Stangl (2008), savaş sonrası dönemde Berlin'in kentsel yeniden yapılanmasında toplumsal belleğin etkisini anlamaya çalışmıştır. Etnik kimlik, kentsel alan ve kolektif hafıza siyasetinden yola çıkan Jenks (2008), Küçük Tokyo'yu, farklı nesil Japon-Amerikalıların kendi geçmiş anlayışlarını kentsel alana nasıl yansıtmaya çalıştıklarını ve farklı kuşakların karmaşık yan yana gelişlerini analiz etmiştir. Withers (1996), anıtları kolektif popüler hafızanın destekleyici bir unsuru olarak tanımlamış ve geçmişte yaşanan olaylara bugünkü anlamların verilmesinde toplumsal hafızanın aktif rolünü anlamaya çalışmıştır. Anıtların inşasındaki karar verme mekanizmaları, zamanla değişen anlamları ve anlamlarda yatan hafıza ve kimlik mücadeleleri aslında mekânı "kutsal" bir unsur olarak karşımıza çıkarmıştır (Stangl, 2008; Venturi vd., 1977). Bu bağlamda, hafızaya konu edilen bu kutsal mekanlar her ne kadar somut birer unsur olsa da toplumsal alanın belleğinde derin ortaklıklar oluşturarak duygularıyla, üzüntüleriyle, anlamalarıyla birlikte geçmiş geleceğe aktaran soyut bir kavrayışa dönüşmüştür. Bu nedenle, anıtların, üzerinde yükseldiği mekanlar artık basit birer somut mekân olmaktan çıkıp soyutlaşmıştır. İşte bu noktada, bellek, kimlik ve kentsel mekânın iç içe geçmişliğini anlamak önem taşır.

2.2. Bellek, Kimlik ve Kentsel Mekân İlişkisi

Toplumsal hatırlamaların en önemli özelliği ortak bir payda etrafında birleşmesidir. Burada anımsamayı sürdürülebilir kılan şey ise onun yer ile olan ilişkisidir (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). O yere ait olarak hatırlanan unsurlar geçmiş süreç içinde toplumsal bir kimliğe dönüşür. Böylece bellekte hatırlanan unsurlar kolektif olarak zihinde inşa edilirken, mekânda somutlaşır. Pierre Nora'ya (2022) göre, hafıza mekanları maddi, sembolik ve işlevseldir. Bu nedenle arşiv deposu gibi somut görünümlü bir yer bile, hayal gücü tarafından sembolik bir özellik kazandırıldığında kolaylıkla hafıza mekanına dönüşebilir.

Kentlilerin hafızasında sembolik imgelerle oluşan kimlik somut

bir düzlem üzerinde varlık gösterir. Bu bağlamda, kentleri oluşturan mekân ve yapılar gibi kentsel kimlik bileşenlerinin tamamı geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kuran ve kentsel belleği oluşturan en önemli unsurlardır (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Kentsel belleğin bileşeni olan kolektif bellek dediğimiz kavram kenti canlı tutan/yaşatan bir unsurdur. Çünkü mekânın fiziksel yapısı, fonksiyonu, hafızadaki yeri ve üzerinde akış halinde olan sosyal yapı o kenti barındıran toplum ile etkileşim halindedir (Arslan & Uludağ, 2020). Dolayısıyla toplum ve mekân etkileşimi hafızayı şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Lim (2000:271) de hafızanın mekansal bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Çünkü bireyin mekâna ilişkin algısı sadece somut/görsel unsurlar üzerinden değil, bireyin geçmişte karşılaştığı olay, durum, anlam ve deneyimler üzerinden inşa edilir (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). Dolayısıyla mekânın istikrarsız bir biçimde sürekli olarak değişime uğraması yabancılaşma, göçebelik ya da gelip geçici turistik deneyimlerin mekanına dönüşmesine neden olur (Aytaç, 2017). Halbwachs'a (2021) göre, bellek toplumsal bir olgu ise o halde kolektif olarak üretilir ve bu üretimin gerçekleşmesi için bir mekâna ihtiyaç vardır. Özellikle postmodern kentleşme sürecinde bellek daha hızlı değişimlere uğramış ve yapıllı çevrenin kentleşmeyi temsil eden bir unsur halini almasıyla bellek çalışmalarında kentsel bellek kavramı önemli hale gelmiştir (Kısakürek & Bayazıt, 2021).

Kentsel bellek, bireyin kentsel mekandaki tarihi ve sosyal belleği deneyimlemesi sonucu ortaya çıkan ve birey ile kent arasındaki ilişkinin devamlılığını toplumsal bir zeminde sağlayan kolektif bellektir (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Kent tarihinin sürdürülebilirliği kolektif olarak sosyal yaşantının da sürdürülebilirliği ile mümkün hale gelir. Bu bağlamda, belleğini koruyabilen kentler, kimlikli mekanlar ortaya çıkararak kent kimliğinin devamlılığını sağlar (Kısakürek & Bayazıt, 2021; Karadağ & İncedere, 2020). Hem kimliğin hem de belleğin sürekliliğini koruyabilmesi, kentin, yaşayanları tarafından deneyimlenmesi ile mümkündür. Bu durum ise kenti canlı bir sistem olarak karşımıza çıkarır (Castells, 1983). Ayrıca kentli birey, kenti günlük yaşam pratikleri arasında tutarak, kentin tarihini bilerek, kentte meydana gelen değişimleri dikkate alıp, eski anıları zihninde belirli bir mekansal referans noktasına yerleştirerek kent hafızasını canlı tutma yetisine sahip olabilir (Sak, 2013). Böylece toplumsal olarak hafızada depolanan ortak değerler yoluyla kentin kimliğinin gelecek nesillere aktarılması için fırsat oluşur. O halde bir kentin kimliğinin oluşum aşamasında şehirler, planlamacılar, mimarlar, sanatçılar ve bürokratlar tarafından yapısal olarak üretilirken, insanlar tarafından da sosyal olarak üretilir (Sak, 2013).

Lefebvre'a (2014) göre, "her toplum bir mekân üretir, kendi mekanını üretir." Bir toplumdaki üretim ilişkileri mekansal düzenlemeler ve temsiller üzerinde önemli ölçüde etkilidir. Bireylerin mevcut mekânı deneyimlemeleri ve bu mekân ile duygusal ilişki kurmaları arasında bir bağlantı söz konusudur (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Mekân ile kurulan bu duygusal bağlantı tek tek bireyler ile fakat nihayetinde toplumsal ölçekte gerçekleşir. Bir yanda mekân toplumsal normlar, değerler ve ideolojiler üzerinden şekillenirken, toplumun hafızası da sabit kalmaz ve değişime uğrar.

Kamusal bir alan olan kentsel mekân da kolektif olarak pratik edilir, kodlanır ve deneyim mekanına dönüşür. Ancak toplumsal pratikler mekansal sürdürülebilirlik üzerinde değişimler meydana getirip kentsel belleği kırılğan hale getirerek geçmiş ile gelecek arasındaki bağın derinleşmesini engelleyebilir.

2.3. Bellek ve Kimliğin Mekansal Tezahürleri: Kentsel Mekânda İktidar

Mekânın değişim halinde olması bir anda gerçekleşmez. Çeşitli uygulama ve müdahaleler yoluyla mekân sürekli olarak geleceğe hazır hale getirilir ve bu noktada bellek kavramı, mekânı geçmişten geleceğe ulaştıran bir bağlayıcı rolü üstlenir (Doğu & Varkal-Deligoz, 2017). Ancak bağlayıcılık rolü kesintisiz bir süreçte ilerlemez. Aksine dönüşümlü, girift ve değişken bir nitelik taşır ve kırılğan hafızayı meydana getirir. Nora'nın (2022) "hafıza mekanları" tanımlaması kent, bellek ve toplum üçlemesi üzerinden yükseldiği için bu girift süreci tanımlamaya olanak tanır. Buna göre, başlangıçta bireysel ölçekte oluşturulan hafıza toplumun tarihi, kültürü, ideolojisi, alışkanlıkları vb. ile mekân üzerinde yordanarak toplumsal ölçekte erişir ve kolektif bellek meydana gelir ve nihayetinde mekansal bellek oluşur (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). Çizgisel bir düzlemde ilerlemeyen bu oluşum toplumsal, ideolojik ve politik etkenlerin devreye girmesiyle ve kesintiye uğrayarak şekillenir.

Kent görünürde fiziksel katmanlardan oluşmaktadır. Ancak her bir fiziksel katmanın toplumsal bir biçimde inşa edilen ve kentin kültürünü, tarihini, yaşam biçimini bünyesinde barındıran sosyal katmanlar da mevcuttur (Doğu & Varkal-Deligoz, 2017). Kentin fiziksel katmanları üzerinde üretilen sosyal ilişkiler zamanla kenti biçimlendirip, kentsel mekânı yeniden üretmekte; bu süreçte oluşan sosyal ilişkiler ise mekân üzerinden bir okuma yapmayı mümkün hale getirmektedir (Topaloğlu & Beşgen, 2017). Fakat katmanların zaman içinde değişmesi veya bazen tamamen ortadan kalkması kentin hafızasına ilişkin okumayı zorlaştırabilmektedir. Peki, bu katmanların değişimindeki temel sebep nedir? Politik değerler/toplumsal ilişkiler mekansal belleğin geleceğe aktarımını nasıl etkiler? Özellikle 2000'li yıllardan itibaren tüm dünyada kentleşme sürecinin çok hızlı yaşanması ve post-modern ideolojinin kentsel mekânı hızlı bir biçimde dönüştürmesi kentteki fiziksel ve sosyal katmanların değişimine neden olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere, fiziksel bir zemin üzerinden yükselen kent, yaşayanları tarafından toplumsal ilişkiler çerçevesinde sosyal olarak inşa edilmektedir. Fakat tasarlanan olgular üzerinden yaratılan mekân temsillerinin sürekli olarak değişim göstermesiyle temsil mekanları daha kısa ömürlü hale gelerek kentsel hafızanın kırılmasını kolaylaştırmaktadır.

Konuya ilişkin dikkat çeken bir husus da kentsel mekân üzerinde yapılan her türlü bilinçsiz müdahalenin genellikle şimdiki zamana odaklanmasıdır (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). Çünkü kentler, mevcut iktidarların kendi ideoloji ve söylemlerini mekâna kazıyabilecekleri en uygun ortamlardır. Mevcut iktidarın kendi ideolojisini kentsel mekâna kazıması aslında politik güç yapılarının yeniden şekillendirilmesinin de habercisidir (Azaryahu, 1997). Bu nedenle, kamusal kimliğin inşa edilmesi ve yönetim ideolojisine meşruiyet kazandırılması noktasında bellek mekanlarının oluşturulması önem taşımaktadır.

İşte bu noktada, geçmişin hatırlanması ve unutulması üzerindeki mücadeleler ve alternatif gelecek tahayyüllerinin yeniden yaratılması meselesi bellek çalışmalarının odağı haline almıştır (Rose-Redwood vd., 2008). Özellikle kentsel bellek yaratımında iktidar mücadelesinin mekânı yeniden inşa etmesi yer adlarının değiştirilmesi veya anıtlştırma yoluyla gerçekleştirilmiştir³.

Çünkü sokak adlarının yeniden adlandırılması veya anıtlştırma geçmişin kültürel olarak yeniden üretilmesinin yanı sıra modern siyasi kültürün de temel bir ögesi olarak karşımıza çıkar (Azaryahu, 1996). Anıtlştırmanın politik bir araca dönüştürülmesinin ilk modern örneği, Avrupa’da 1779 yılında Paris Panteon Meydanı’nın inşasıyla gerçekleşmiş⁴ ve artık siyasi ve kentsel gündemler sokak isimlerinin adlandırılma sürecinin denetimi altına girmiştir. Böylece yerel topografya ve tarihle ilişkilendirilen isimlendirme biçimi geleneksel yöntemden koparılmıştır (Azaryahu, 1996). Anıt mekanlar siyasi bir araca dönüştürülerek geçmişi unutturmanın ve alternatif gelecek tahayyüllerinin oluşturulmasına hizmet eden ve hafıza coğrafyalarını şekillendiren unsurlara dönüştürülmüştür. Sonunda mekân gerçeklik ve nostalji arasında sürekli olarak el değiştiren bir nesne haline almıştır (Legg, 2005).

Mekânın anıtlştırılması, uluslar üzerinde kimliğin yeniden inşası ve güçlendirilmesi hususunda önem taşır. Çünkü anıtlştırma yoluyla oluşturulan ortak mekanlar kolektif belleği güçlendirir. Bu nedenle özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında totaliter rejimlerin hem etkisini ortadan kaldırmak hem de eski ve yeni hafıza arasındaki manipülasyonu etkili hale getirmek için çeşitli ölçeklerdeki mekanların anıtlştırılması yönünde çaba harcanmıştır. Bunun nedeni ise kolektif belleğin bir mekâna referansla güç kazanması ve böylece zihinsel inşada daha derin ölçekli yer edinmesidir. Öyle ki, somut mekâna demirlenen bellek toplumsal etkileşim ile birlikte soyuta dönüşür ve mekân artık bir yer haline alır (Hall & McArthur, 1998’den akt. Sayar, 2011). Böylece soyut mekân artık iktidarın varlığını güçlendiren, sürekli olarak geçmişi anımsatarak iktidarın gelecek tahayyüllerine yönelik kamu rızası oluşturmanın da bir aracı haline gelir.

Anma amaçlı sokak isimleri tarihi politik söylem ile şehrin coğrafyasını birleştirir (Azaryahu, 1997) ve böylece yeni iktidarın gücünü hegemonik bir sosyo-politik zeminde temsil eden örüntüye dönüşür. Yer isimlerinde yapılan değişiklikler sadece merkezi değil yerel iktidarın da mekansal otoritesini kanıtlamanın ve bu otoriteyi sürdürmenin bir aracı haline gelmiştir (Bkz. Kara, 2012; Günal, 2012; Turan & Yalçiner-Ercoşkun, 2017). Bu süreçte oluşturulan meta söylemler ise otoriteler için bellek oluşturma sürecinin bir parçasıdır (Özkan & Yoloğlu, 2005).

Örneğin, bir hafıza mekanının anlamının “dönüşüm” söylemi ile değişmesi ve toplumsal bağlamından koparılması mümkündür (Göközkut & Somuncu, 2022). Kısacası yer adlandırmaları/yer adı değişiklikleri toplumsal hafızanın kırılmalık ve değişim aşamalarını anlamada önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkoğlu & Günay, 2018). Çünkü yere ilişkin fiziksel müdahalenin yanı sıra tanımsal müdahale de o yerin tarihine ve anlamlılığının sürekliliğine müdahale etmek ile eş değerdir (Al, 2011).

Rose-Redwood vd.’ne (2008) göre, bellek aslında seçici bir sosyal ve coğrafi yapıdır. Bu nedenle, geçmişe ait hangi anıların anımsanıp hangilerinin anımsanmayacağı konusu belirli sosyo-mekansal koşullar içine yerleşmiş insanların anma kararları ve eylemleri ile doğrudan şekillenir. Dolayısıyla, özellikle iktidar ideolojisi tarafından oluşturulan mekân temsilleri mevcut toplumsal yapının gündelik yaşamı ile birleşip Lefebvre’in (2014) temsil mekanlarını meydana getirir. Temsil mekanları özellikle siyasi değişim sonrasında yeni otoritenin varlığını kabul ettirmesi için anıtlştırma yolunu tercih ederek yeniden hafıza oluşturmanın da yolunu açar (Forest vd., 2004) ve bu yeni hafıza artık kentin yeni kimliğinin oluşumunun ilk adımlarıdır. Böylece mevcut iktidarın gücünün kentsel mekânda meşru hale gelmesi ve toplumsal hafızanın manipülasyonu kimliğin değişimine paralel olarak kolaylaşır ve hızlanır.

Till’e (2005) göre, geçmişi günümüze aktaran tarih örüntülü kimlik mekanları bireylere utanç, üzüntü, öfke, suçluluk gibi duyguların günümüzde de deneyimlenmesini sağlar ve böylece bireyler için ulus kavramının önemini canlı tutan sosyal inşalar meydana gelir. Ancak bu mekanların ziyaretçileri için nesnelleştirilmiş olan bu tarih, gerçekleri keşfetme süreci değil, geçmişi sürekli olarak şimdiki zamanda yeniden yaşama ve hatırlama sürecidir. Dolayısıyla geçmişin mekansal katmanlar üzerinden düzenlenip, yapılandırılması milli duyguları harekete geçirmesi nedeniyle mevcut iktidarın performans hanesi için artı puan oluşturur (Till, 2005). Çünkü kullanılan mekânın kolektif bir yere dönüşmesi için dönüştürücü bir olaya ihtiyaç vardır ve iktidarlar bu dönüştürücülüğü zaman zaman manipülatif söylemler üzerinden de gerçekleştirebilir (Donohoe, 2014). En yaygın örneği, tarihi mekanların geçmiş örüntülerin kutsallaştırılması yoluyla çağdaş anlatılar ile birleştirilmesi ve böylece hafıza siyasetini besleyen politik unsurların yaratılmasıdır (Till, 2003). Bununla birlikte yeniden isimlendirme yeniden kimliklendirme anlamına da gelir (Özgen & Sarı, 2021). Bu bağlamda, tarihsel olgular, olaylar, kişiler vb. hafıza siyasetinin bir aracı haline gelerek kentin kimliği yeniden oluşturulmakta ve kentsel hafıza sürekliliğini kaybederek mevcut dönemin iktidar ideolojisini yansıtacak biçimde kimliklendirilmekte ve köksüz bir biçimde yeniden inşa edilmektedir.

³ Sosyal bilimler alanında kentlerdeki hafıza mekanlarında yer isimlerinin değiştirilmesine yönelik çok sayıda çalışma mevcuttur. Özellikle coğrafi anlamda yer isimlerinin yeniden yapılandırılması mevcut yerin etnisite üzerinden kültürel ve siyasi kimliklerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar (Rose-Redwood, 2008; Monmonier, 2006; Kearns & Berg, 2002; Azaryahu & Kook, 2002; Myers, 1996; Azaryahu, 1997; Light, 2004; Alderman, 1996) dikkat çekmektedir. Bu çalışmada kentsel ve toplumsal bellek unsurları sosyal olgular üzerinden ele alındığı için yer adlarının belirlenmesinde etkili olan toponomi çalışmaları kapsam dışı bırakılmıştır.

⁴ 1758-1790 yılları arasında Panteon Meydanı’nda kral XV. Louis’in isteği üzerine bir yapı inşa edilir. Kral, bu yapıyı Paris’in koruyucu azizesi Saint Genevieve’e adanmış bir kilise olarak düşünür ve azizenin kalıntılarının kilisede saklanması amaçlanır. Ancak 1789 yılında Fransız ihtilali gerçekleşir ve 1791’de Millet Meclisi’nin kararıyla kilise anıt mezar olarak kutsanır. Voltaire, Rousseau, Victor Hugo, Emile Zola gibi tarihi şahsiyetlerin naaşı bu anıt kompleksinde yer alır. Ülkenin tekrar krallığa döndüğü dönemde (1821-1830) XVIII. Louis’in emriyle yapı tekrar kiliseye dönüştürülür. Hatta Katoliklerin din düşmanı olarak tanımladığı ve komplekste naaşı bulunan Voltaire için kral “Brakın Voltaire orada kalsın, böylece her gün ayini dinlemek zorunda kalarak cezasını çeker” der. 1830 devrimiyle birlikte kilise “laikleştirilerek” ve “Temple de l’Humanité” adını alır. Fransa’ya ikinci kez imparatorluk getiren III. Napoleon da tahta geçmez burayı kiliseye dönüştürür. Son olarak, 1885 yılında kilise özelliği ortadan kaldırılan yapı günümüzde turistlerin ziyaret ettiği bir anıt mezara dönüştürülür (Yetim, 2020).

3.Yöntem ve Metodoloji

3.1. Veri Toplama ve Analiz

Bu çalışma, İznik tarihi kent merkezinin tarihsel süreçte mekansal olarak nasıl değiştiğini ve bu değişimin kent sakinlerinin gündelik yaşamına sosyal olarak kenti nasıl entegre ettiklerini anlamaya çalışırken, değişim sürecini kolektif bellek ve kent kimliği bağlamında tartışmaktadır. Bu nedenle çalışma kentsel mekandaki değişimin toplumsal hafızadaki etkisini açığa çıkarmak için kentin yerel gelişim tarihindeki kırılma noktalarını dikkate alarak katılımcı görüşlerine yer veren görgül bir nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Katılımcıların kente ilişkin deneyimlerinin hikayelerine odaklanıldığı için bu çalışmada sözlü tarih yaklaşımı kullanılmıştır. Çünkü sözlü tarih yaklaşımı, toplumsal olayların makro tarih ölçeğindeki yansımından oluşan boşlukları bireysel düzeyde yoğunlaşan ve mikro tarih ile bu boşlukları doldurmayı sağlayan bir olanak sunar (Iggers, 2005). Dolayısıyla yazılı kaynakların iktidarının ötesindeki bilgilere erişimi sağlayan bir bilgi alanı oluşturur ve tek taraflı söylemlerden oluşan kurumsal hegemonyayı ters yüz eder (Iggers, 2005; Öztürkmen, 2002; Akbaş & Öztürk-Büke, 2023).

Çalışmanın deseni anlatı araştırmasıdır. Anlatı araştırması, araştırmaya katılan bireylerin deneyim hikayelerini kendi bağlamı içinde analiz eden bir desen türüdür (Toraman-Türk, 2023:8). Gündelik yaşamda konuşmacı, aktarmak istediği olayları sıralı bir diziye bağlayarak, sonraki eylemler ve dinleyicilerin bu hikâyeden çıkarmak istediği anlamlar açısından bütüncül ve anlamlı sonuçlar çıkaracak biçimde birbirine bağlar (Riessman, 2008). Bu nedenle, kişiler tarafından aktarılan bu hikayeler onların deneyimlerini ve duygularını anlamının ve anlatmanın en iyi yoludur (Clandinin vd., 2016).

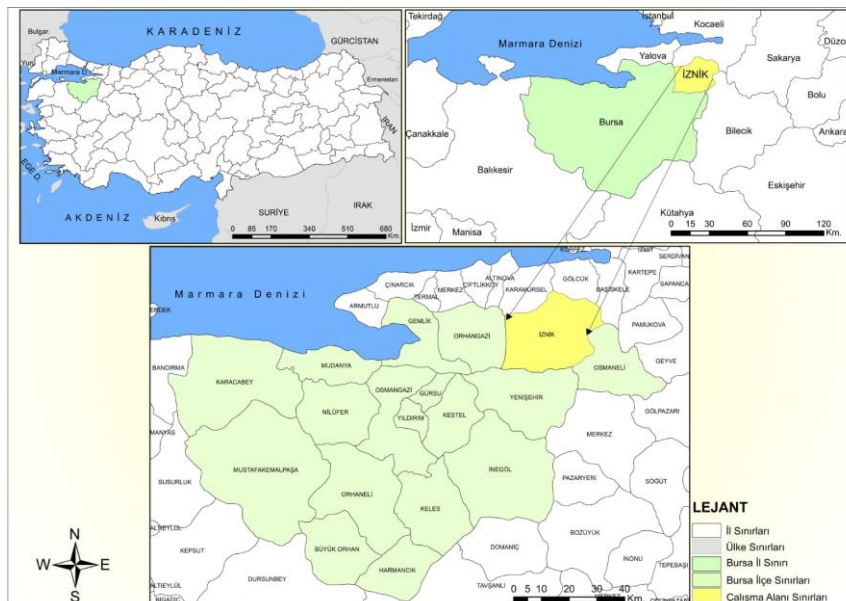
Araştırmanın veri toplama sürecinde, derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme yapmak için gerekli olan etik kurul izni Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 07.12.2022 tarihli ve 52 sayılı toplantısında 33 nolu karar ile alınmıştır. Nitel araştırmanın örneklem seçimi kriterleri kapsamında amaca yönelik örneklem seçiminin yapıldığı bu çalışmada, kentsel hafızanın değişim sürecini deneyimlemiş olması bakımında İznik kent merkezinde 50 yıldan fazla süredir

ikamet eden 10 katılımcı ile sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Ayrıca sahada geçirilen süreler boyunca yapılandırılmamış gözlem tekniği yoluyla gözlem notları yazarak metinler oluşturulmuştur. Sözlü tarihte metin iki farklı açıdan yorumlanır. Birincisi, anlatıcının geçmişi anlatırken yaptığı seçimlerle tarihi yorumlamasıdır. İkincisi, araştırmacının bu anlatıyı anlatıldığı bağlam ve söylem içinde yorumlamasıdır (Öztürkmen, 2002). Görüşme metinleri incelenirken, araştırma problemi çerçevesinde, görüşmecilerin tarihsel anlatı içinde en çok vurguladıkları hususlar dikkate alınmıştır. Nitel araştırma yazılım programı MaxQda 22 programı kullanılarak veri odaklı kodlama yapılmıştır. Kentin kimliğini belirlemeye yönelik in-vivo kod ile kelime bulutu oluşturulmuş ve ardından kentsel hafıza kodlarına ilişkin tematik analiz yapılmış ve bu temalar görüşmelerden sağlanan betimlemeler ile desteklenmiştir.

3.2. Çalışma Alanı Sınırı

Çalışma, Bursa ilinin İznik ilçesinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 1). Çünkü İznik köklü geçmişi, kültürel özellikleri, somut olan ve somut olmayan kültürel mirası ile yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kültürel etkinliklere konu olabilecek bir kent özelliği taşır. Öyle ki, 2014 yılında UNESCO Dünya Kültür Miras Geçici Listesine giren İznik kenti 2024 yılında kalıcı listeye girmeyi hedeflemektedir (Ekinci, 2023). Ancak İznik kent merkezi özellikle son yirmi yılda post-modern kentleşme sürecinin etkisiyle çok hızlı bir değişim yaşamıştır. Çünkü küreselleşme ile birlikte kentlerin yönetimi işletmecilik mantığında gerçekleştirilmiş ve özellikle kent merkezleri artık birer rant sağlama aracına dönüşmüştür (Ulu & Karakoç, 2004).

Kentin kimliğini belirlemeye yönelik katılımcılara yöneltilen "İznik denince aklınıza ne geliyor?" sorusuna verilen yanıtlar ile katılımcıların zihnindeki İznik kimliği tespit edilmiş ve bu imgelerin İznik tarihi kent merkezinde yoğunlaştığı görülmüştür. Görüşmecilerin yanıtladığı diğer sorular da benzer şekilde, günlük pratiklerin tarihi kent merkezi sınırları içinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, popülist kentleşme politikalarının etkisiyle de 2019 yılında başlayan pandemi ile birlikte İznik kent merkezinin mekansal örüntüsünde oluşan değişim kentin geri kalan bölgelerine göre daha hızlıdır.

Şekil 1. İznik Lokasyon Haritası.

Figure 1. Location Map of Iznik.

Kimlik, bellek ve mekân arasındaki eklektik ilişki dikkate alındığında, İznik tarihi kent merkezinde yaşanan bu dönüşüm kentin kimliğini tahrip ederek, toplumsal hafızada kente yönelik imgelerin daha fazla zarar görmesine neden olmuştur. Bu nedenle, çalışma alanı İznik tarihi kent merkezi ile sınırlandırılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

İznik tarihi kent merkezinde kentin kimliğine ve değişen hafıza unsurlarına odaklanan bu çalışmada veriler derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşme metinlerinin analizi sonucu ortaya çıkan temalar araştırma soruları ile ilişkili olacak biçimde kategorize edilmiştir. Buna göre, katılımcıların hafızasına yerleşen ve İznik'i tanımlayan kent kimliği teması ve hafıza unsurlarının değişimini açığa çıkaran toplumsal hafıza teması olmak üzere 2 önemli tema karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Refleksif Bir Görme Biçimi: Kent Kimliği, Kentsel Hafıza ve Mekansal Bileşenler

Hatırlama faktörünün yer ile olan ilişkisinin kalıcılığı, onu zamanla toplumsal hale dönüştürerek derinliğini artırır. Sembolik, maddi ve işlevsel olan hafıza mekanları (Nora, 2022) ise zamanla kolektif bellekte derinleşerek kentin kimliğini meydana getirir. Bu bağlamda, kimlik bellek ile özdeşleşir ve toplumsal kimliğin inşasında söylemler, deneyimler, nirengi noktaları etrafında birikerek zaman ve mekâna göre değişkenlik gösteren ve toplumsal güç ilişkilerinden etkilenen bir unsura dönüşür (Yurdadön-Aslan vd., 2016). Belleğe kazınan kimlik artık günlük yaşamın içinde yer alır ve hem bireyin zihnindeki kent imajı hem de o kentin bir parçası olarak değer kazanır.

Görüşme metinlerinin analizinde öncelikli olarak kent kimliğinin tespiti amaçlanmıştır. Buna göre, görüşme metinleri boyunca mekansal ve tarihsel-kültürel olmak üzere 19 bileşen toplam 104 kez tekrarlanmıştır. Bununla birlikte kent kimliğini tanımlamaya yönelik imgelerde mekansal unsurlara daha fazla yer verilmiştir (Şekil 2). Buna göre, araştırmaya dahil olan katılımcıların zihinsel inşasında İznik'i tanımlayan en önemli unsur İznik Gölü'dür. Ardından doğa ve göl kıyısı olan sahil bölümü sıralanmıştır.

Şekil 2. Katılımcıların zihninde İznik kent kimliği.

Figure 2. Iznik urban identity in the minds of the participants.

İznik gölü katılımcılar arasında kentin kimliğini vurgulayan en önemli unsurdur. Göl kıyısında gerçekleştirilen pratikler katılımcıların göl ile günlük yaşamı nasıl deneyimledikleri hakkında da bilgi vermektedir.

Bireyin ilgi alanındaki mekanlar ile sadece ihtiyaçlarını karşıladığı mekanların bellekteki derinliği farklılık gösterir (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). Bu bağlamda, İznik gölünün bir kimlik unsuru olarak görülmesi ve anlatılarda sıkça yer verilmesi katılımcıların günlük yaşamına gölü demirlediği hakkında da fikir vermektedir. Bununla birlikte İznik gölüne yönelik kullanım pratikleri ile ilgili değişime yönelik kaygı da dile getirilmiştir. Konuya ilişkin katılımcıların aktardıkları şu şekildedir;

“Nisan’da İznik gölü en temiz göller arasına girdi, mavi bayrak aldı. Bu nedenle su sporları ile ilgili daha çok aktivite yapılabilir. Ama gölün değeri bilinmiyor. Kıyısı hep yazlık oldu. İşte bize kalan alan şu kadar [1 km.lik sahil bandı]. Ya bu da giderse?” (Katılımcı 1)

“İznik denince akla ilk göl gelir. Burası bizim için nefes alma yeri, benim aynı zamanda ekmek tekmem. Dışardan misafirimiz geldiğinde de göl kıyısına getiririz. Emekliler hep gölün kıyısında buluşur.” (Katılımcı 4)

“İznik, göl olursa güzel. Tamam doğası genel olarak güzel ama göl başka. Mesela arkadaşlar arıyorlar bazen İstanbul’dan falan. Göl kıyısında mısın diye soruyorlar hemen. Yazın akşamları neredeyse evde oturmayız. Göl geliriz. Bizim için buranın [bu şehrin] adını sorarsanız İznik gölü diyebiliriz yani. Sanki göl İznik’te değil de İznik gölde gibi. Çocukken de böyleydi şimdi de böyle. Torunlarıma da böyle olur inşallah.” (Katılımcı 5)

Kentin kimliğini tanımlayan bir diğer kategori ise tarihsel-kültürel unsurlarda yoğunlaşmıştır. Bazilika, kilise, hamam ve tiyatrolar kenti tanımlayan önemli kimlik unsurlarıdır. Kenti hatırlama ve tanımlama faktörleri çalışmanın bir sonraki aşaması olan kentsel hafıza göstergeleri hakkında da ipucu vermektedir. Çünkü katılımcılar kentin kimliğini vurguladıktan sonra kentsel hafızaya yönelik anlatılarını kimlikle ilişkilendirerek aktarmıştır.

“Eskiden 50 yıl önce 4 tane sinema vardı burada. Tarihi hamamlar kullanılıyordu. Halk için topluca hamama gitmek önemli bir etkinlikti. Ben çocukken hep giderdik ama artık o da yok. Sonra bir de surlar vardı, şimdi büyük kısmı yıkıldı bakımsızlıktan. Eskiden insanlar surları merak edip geliyordu ama şimdi harabe.” (Katılımcı 1)

“Hamamlar da buranın geleneğini yansıtır. Çünkü burada eskiden bir gelenek vardı. Haftada en az bir kez hamama kese yaptırır insanları. Bu gelenek 1980’lerde 1990’larda çok yaygındı. Ama artık insanların evinde doğalgaz şebekesi ve şöben var. Bu nedenle hamama gitmek geleneği neredeyse yok oldu. Bir tek damat/gelin hamamı devam ediyor. Bunun için insanlar 2. Murad hamamına gidiyor ama bu gelenek de unutulmak üzere.” (Katılımcı 2)

“Sitelerin yapıldığı yer hep tarım alanıydı. Ama artık site oldu. Taş oldu. Eskiden buralar hep zeytinlikti, hayvanlar otlardı. Belediye alanının orada hiç ev yoktu. Hamam kültürü kalktı. Eskiden her hafta komşularla toplanıp hamama giderdik. İznik deyince insanların aklına hamam gelirdi. Çevreden falan hep hamam için gelenler olurdu yani. Hıdırellez de bitti. Son 15-20 yılda oldu bunlar. Kürek sporları geliştirildi. Yelken sporları bir ara kalktı şimdi geri geldi. Eskiden dereceli yüzücüler çıkardı ama artık yok. Küçük çocuklara ücretli kurs açılıyor sadece.” (Katılımcı 5)

Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır (Nora, 2022). Bu nedenle, birey kentin hangi bölümleriyle daha ilişkiliyse, oraya ilişkin daha fazla hatırıya sahiptir (Lynch, 2011). Yukarıdaki katılımcıların kent kimliğine yönelik hatıralarında hamam kültürünü daha fazla vurguladıkları dikkat çekmektedir. Bu nedenle, kimliği tanımlamada hafızada kültürel öğelerin korunmasına yönelik bir direncin varlık gösterdiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte aynı kuşakta yer alan katılımcılar için hamam kültürünün hafızaya demirlenmesi Connerton (2021) tarafından "toplumsal alışkanlıklar hafızası" olarak tanımlanır. Buna göre, bir kuşağın anıları, o kuşağın üyelerinin beyinleri ve bedenleri içinde, bir daha geri alınmayacak biçimde kilitlenmiş olabilir. Bu nedenle katılımcılar kent kimliği hafızadaki imgelere referansla geçmiş pratikler üzerinden tanımlama eğilimi göstermiştir.

4.2.İznik'te Toplumsal Hafızanın Değişim ve Kırılganlık Aşamalarını Anlamak

Kent kimliğini tanımlama aşamasında yaratıcı kodlama modülü kullanılarak kente ilişkin tematik hafıza kodları da görselleştirilmiştir (Şekil 3). Buna göre, kente ilişkin tematik hafıza kodları eski hafıza kodları ve yeni hafıza kodları olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Eski hafıza kodları kategorisinde katılımcıların hafızasında kültürel, tarihsel ve gündelik yaşama yönelik hatırlayışlar ön plana çıkmaktadır. Yeni hafıza kodları kategorisinde ise mevcut kentleşme sürecine atıfta bulunulmuş ve yaşam tarzının değişmesi, hızlı tüketilen ve mekanı daha fazla geçici hale getiren turizm faaliyetleri, doğaya yabancılaşma, kültürel etkinliklere yönelik unut(tur)ma ve yapılaşma yoluyla mekansal değişimler ön plandadır.

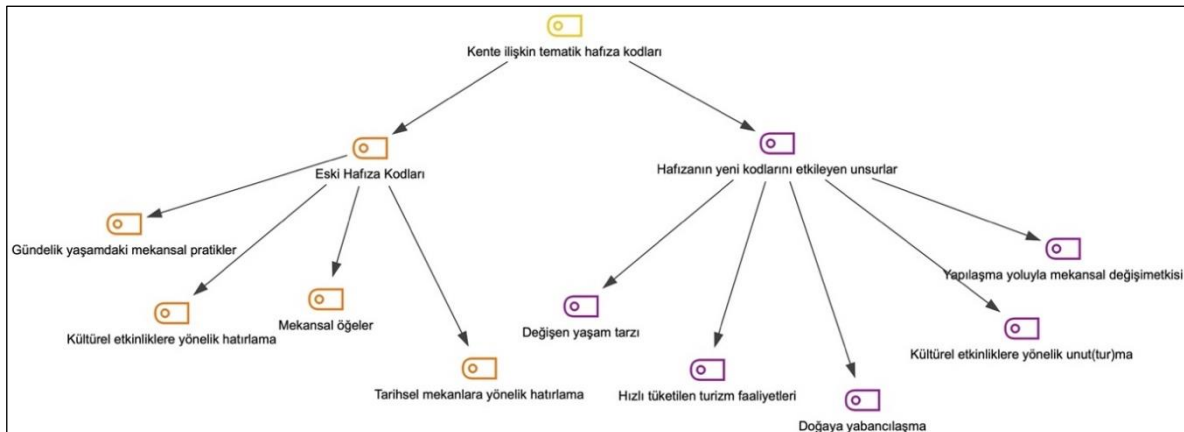
Lim (2000)'e göre; geçmişi oluşturan anılara dair mekân zihnimizde kalmaya devam etmektedir. Anılar daha az hatırlanıyor olsa bile, o anıların yaşandığı mekân sabit bir biçimde zihnimize yerleşmiştir. Dolayısıyla anılar zamansal ve mekânsal boyutlarıyla hayatımıza yön vermektedir. Ancak bu yönlendirme sürecinde anılarımızla olan duygusal bağlarımız önem taşır. İnsan ve mekânın birbirini sürekli olarak inşa edebilme gücüne sahip olması duyguların devamlılığı ile mümkün hale gelir. Öyle ki, duygu yoksullaşması beraberinde sinizmi getirir ve Debord'a göre, gösteri toplumunda üç gün boyunca söz edilmeyen şey artık unutulmaya mahkumdur; yakın geçmiş artık harap olmuştur ve geçmişin yerinde hükmeden şey sadece şimdiki zamandır.

Ona göre, zaman kategorileri çoğaldıkça duygusal zaman seyrilmeye başlar ve geçmiş zamanın içi boşalmışken şimdiki zaman tıka basa dolu haldedir (Connerton, 2021). Bu nedenle önce modernitenin aynılığı dayatarak özgünlükleri ortadan kaldırması sonra da post modernitenin karşı atak geliştirerek farklılığı köksüzlükle birleştirmesi aslında modernitenin ve postmodernitenin kendi mekanını yaratmasına ortam hazırlamıştır. Bu nedenle mekân denen şey artık sabitlikler değil akışkanlıklar mekanıdır ve bu akışkanlığın gücüyle eş zamanlı olarak geçicilikler ile temsil edilmektedir. Buna ilişkin 2 katılımcının ifade ettikleri dikkat çekmektedir:

"Mekansal olarak da Yenişehir tarafına (Belediye tarafına) zemini müsait olmadığı için yerleşim diğer tarafa kayıyor. Burada daha çok yazlık evler yapılmaya başlandı işte pandemiden sonra. Çünkü parası olan insanlar büyükşehirlerde evlere kapanmak istemediler. Bi de büyük otoyol yapılırca İstanbul'dan buraya varış nerdeyse 1 saat. En kötü haftasonu çık gel yazlığına. Zaten yazlıklarına gelip kalıp gidiyorlar. Burdaki halk ile temasla sıfır. Sanki o bölge onların gibi. Çandarlı, Nusretiye, Yukarı Göllüce, Balaram, Elmalı, Çamoluk, Şerefiye buralarda hep pandemiden sonra bungalovlar yapıldı. Resmi olmayan kayıtsız bir sürü bungalov yapıldı. İznikliler doğa ile içi içe oldukları için yani çok da önemli değil sanki onlar için. Dışardan gelen için şeftali, üzüm, erik, kiraz çok değerli. Çünkü doğalını görmemiş. Ama burada yaşayanlar değerini bilmiyor. Şimdi var ya, sanki hep var olacak zannediyorlar." (Katılımcı 7)

"Burayı hep müteahhitler sanki yeniden kurdu. Pandemiden sonra çok fazla yapılaşma meydana geldi. Özellikle villa tarzı bahçeli konutlar yapıldı. Yani böyle şey gibi işte onlar istedi ve oldu. İnsanların İzniklilerle teması yok. Zaten benim kafamda o bölge sanki hiç yok artık. Orası bize ait değil. Biz oraya ait değiliz. İlk başta insanlar ılımlı yaklaştı. Aa işte ekonomik olarak buralar hareketlenir. Sonuçta yazlıkçılar geliyor falan diye düşündüler ama öyle olmadı aslında. Çok fazla izole yaşıyorlar. Olan tabi bizim İznik'in güzel meyve bahçelerine oldu. Çocukken meyve topladığımız işte sonra ağaçtan düştük diye dayak yediğimiz bahçelere oldu." (Katılımcı 2)

Yukarıdaki anlatılardan yola çıkarak, anıların bağlamından nasıl koparıldığını ve bu kopuşun toplumsal hafızadaki kırılmaları nasıl etkilediğini tartışmak mümkündür.

Şekil 3. Kente ilişkin tematik hafıza kodları.

Figure 3. Thematic memory codes for the city.

Connerton'a (2021) göre, içinde bulunduğumuz yer kaderin dayattığı bir şeyden ziyade köksüzlük anlamına gelmektedir. Öyle ki, banliyölerdeki alışveriş merkezleri, otoyollar, kahve dükkanları vb. unsurlarda oluşan dayatmacı köksüzlük nedeniyle kentler artık yerleşiklikten ziyade hareketliliğin izlerini taşımaktadır. Sürekli hareketli olma hali ise kolektif belleğin gelişimini engelleyen önemli unsurlar arasındadır. İznik örneğindeki nüfus hareketliliği, mekandaki değişimi hızlandırarak, kente yeni gelen sakinlerin ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda mekansal örüntünün yamalı bir biçimde yeniden kurgulanması ve toplumsal hafızadaki çatlakların derinleşmesine ortam hazırlamıştır.

"Gölün kıyısına ayağımızın değmesi lazım. Eskiden bu gölün çok fazla yüzme yeri vardı. Doğaya açıktı burası. Berlin motel vardı mesela, Avrupalı turistlerin kiliseye geldiklerinde kaldıkları. Şimdi orası avm oldu. Onların yerine gününbirlikçiler geliyor şimdi. Çöpünü atıyor, çekirdek kabuğu atıyor. Gelenler hiç dikkat etmiyor. Dağ evleri önce ovaya açıldı. Sahile de evler yapılırca plaj iyice kısaldı. Bunlar hep pandemiden sonra oldu. Biz artık sahile gidelim yüzelim desek yüzecek kıyı bulamıyoruz" (Katılımcı 4).

"Eskiden doğayla daha çok iç içeydik. Hep piknik falan yapardık. Akasyalıların orada akasya ağaçları vardı, şimdi AVM oldu orası. Gölden kepeklemeye balığı tutardık pişirirdik pikniklerde. Belki göl hala var ama kalabalık arttı. Özellikle İstanbul köprüsünden sonra. Balık tutamıyoruz artık su kirlendi. Darka tatil köyüne İstanbul'dan çok gelen var. Artık tanıdık sayısı da azaldı. Bir ara köylülerin İznik'e inmesiyle burası çok muhafazakarlaştı ama sanki bu dışardan gelenlerle yeniden görgü oluştu. Çünkü genelde memur kesim geldi pandemiden sonra. Ama eskisi gibi gece çay bahçesine rahat rahat gelemiyoruz çünkü Suriyeliler de arttı. Esnaf için onların gelmesi önemli. İznik'in tanıtımı için gerekli. Ama bu betonlaşma olmadan olsa keşke. Eskiden bu kadar lokanta yoktu. Oteller arttı hep. Doğanın kirlenmemesi için inşaatın dağ eteğine doğru gitmesi gerekir. Ama tam tersi sahili kuşattılar yapılarla. İşletmeciler mantığı olmamalı. O zaman daha iyi olur." (Katılımcı 3)

Bireylerin mekâna ait duygusal ve anlamsal deneyimleri mekansal belleği oluşturur (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). Katılımcıların yukarıdaki anlatılarına göre, anılarında yer edinen mekansal unsurlar postmodern kentleşmenin yapıları çevre unsurları ile yer değiştirmektedir. Bununla birlikte mekansal belleğin oluşması ise zamandan bağımsız olarak gerçekleşmez. Ancak burada zamanın çizgisel bir biçimde ilerleyip önce-şimdi-sonra şeklinde ardanlanması da tıpkı belleğin manipüle edilmesi gibi zamanın manipülasyonu ile de karşılık bulabilir. Sokak adlarının değiştirilmesi (ya da başka bir uygulama) mekânın üretim sürecinde güçlü bir hegemonyaya karşılık gelir. Söz gelimi, tarihsel bir kişiliğin adını alan yeni isim ile birlikte iktidarlar değişim anından önceki zamanı önemsizleştirip, kendi otoritelerini yeni bir mekân üretmişçesine toplumsal hafızaya sızmaya başlar. Böylece iktidarın ideolojisi de hafızada yer edinir ve artık geleceği kontrol altına alma süreci güçlenmeye başlar.

İznik'te bu durumun örnekleme tarihsel bir yapının temsil ettiği inanç sistemi bakımından değiştirilmesi ile gerçekleşmiştir. Katılımcıların konuya ilişkin anlatıları şu şekildedir:

"18 kilise var Hristiyanlık için çok önemli burası. Bu yani biraz da şey gibi... sırf indirimde diye gidip kendine 2 beden büyük veya küçük kıyafet aldığında sana yakışmaması gibi işte. Ama illa karlı olacaksın ya. Yani oranın kilise olarak kalması bizi dinden çıkarmazdı da işte neyse. Cami olunca [dönüştürülünce] elbise bize çok mu yakıştı yani?" (Katılımcı 9)

"Ayasofya kilisesinin cami yapılması, Roma tiyatrolarının 30 yıldır bitmeyen çalışması, çini fırınlarındaki restorasyonların bir türlü tamamlanamamasından dolayı 4 medeniyetin başkenti İznik'e artık turist gelmiyor. Yaklaşık 5 km surla çevrili İznik'in (büyük-küçük çift sur) tanıtımında eksik kalmasının nedeni biz ve bizi yönetenler. Bazilikanın [Aziz Neophytos Bazilikası] yanından söylüyorum bunu. Restorasyondan dolayı 2014 yılından beri kapalı. O kilisenin bulunması da garip bir şekilde oldu. Biz deniz bisikletleriyle oralarda geziyorduk hep, bilmiyorduk bazilikanın üzerinde olduğumuz. 2014'te büyükşehir belediye yasası geçtikten sonra şehri tanıtma videosu çekildi dronla. Havadan çekim yapılırken denizaltındaki bazilika fark edildi ve koruma altına alındı. Çalışma yok ama çalışma varmış gibi yapıyorlar." (Katılımcı 1)

"İznik Hristiyan dünyası için çok önemli bir yer. Hatta İncil ile ilgili kararların burada alındığı söyleniyor. Bu yüzden Ayasofya kilisesi Hristiyanlar için çok önemliydi. Zaten burayı Avrupa'ya tanıtan şeyde buydu. Yani Avrupalı turist Antalya dururken İznik'e gelmezdi tatile. Sırf işte dini değerlerini önemseyen için geliyordu buraya. Ama burası cami yapılırca e doğal olarak onlar da tepki koydu gelmeyi kesti. Sonuçta onların kültürü bu yani. Aynı şey bizim için de geçerli bizim camimizi kilise yapsalar biz de gitmeyiz. Ama işte İznik'in tarihi için o kilise önemliydi. Bak benim aklıma hala geliyor Avrupalıların önemli günlerde buraya nasıl geldiği, işte ayın yaptıkları falan hep aklımda" (Katılımcı 2)

787 yılına ait kayıtlara göre, Ayasofya Kilisesi'nde önemli kültürel toplantıların yapılması İznik'i Bizans için önemli bir merkez haline getirmiştir (Erdoğan & Göker, 2019). Bu nedenle İznik, katılımcılar arasında "Hristiyanlığın başkenti" olarak da tanımlanmıştır. Tarihsel süreç boyunca farklı kültürleri barındıran kent bu özelliğinden dolayı çok sayıda hafıza mekanına sahiptir. Nora (2022), mekânı iktidarın hem geçmiş hem de geleceği denetim altına almayı sağlayan bir kontrol aracı olarak görür. Ancak iktidar mekânı kendi ideolojisi doğrultusunda kullanırken, mekânın tanımlanmasını dilsel kullanıma dikkat ederek bellekte yeniden inşa eder (Arslan & Uludağ, 2020). Böylece siyasi ideolojiler kendine geriye yönelik meşruluk, ileriye yönelik ebedilik kazandırırken⁵ (Assmann, 2022), şimdiki zamanda ise gündelik yaşamın mekansal pratiklerine daha köklü bir biçimde kazınma şansı elde eder.

⁵ Assmann'a (2022) göre, iktidar hatırlama içi güçlü bir uyarıcıdır. İktidar ve bellek arasında iki yönlü ittifak mevcuttur. Geriye dönük (retrospektif), iktidarın kendini güçlü hissetmesini sağlayacak köken ihtiyacından doğar. İleriye dönük (prospektif) ise geleceği kontrol alma isteğine hizmet eder. Bu bağlamda, hükümdarlar hatırlanmak isteyip kendini unutturmayacak işler yapar, bu eylemlerin anlatılması, anıtlarda sonsuzlaşması veya da arşivlenmesi için çaba gösterirler. (Ayrıca bkz. Tokdoğan, 2018; Ünal-Çınar, 2020; Kovanlıkaya, vd., 2021;).

Benzer biçimde, Deniz (2014), yerin farklı ideolojik ve politik hafıza siyasetlerine mekanlık yapabileceğini ve bu ideolojik değişimlerin her birinin bir hafıza dilimi olarak değerlendirildiğinde bir hafıza yelpazesinin oluşacağını savunur. Bu yelpazedeki her bir katman ve onun inşa edilme süreci milliyetçilik tasavvurları, ideolojik, yapı, iktidar ve toplumsal ilişkiler ve toplumsal kimliğin mekansal izdüşümü olarak karşılık bulur (Hocaoğlu, 2020). Bu nedenle kutsal mekanlara iktidar gücünün sembolik bir göstergesi olarak yapılan tüm müdahaleler mabetlerin tarihin tanıklıklarıyla dolu derin bir hafızaya sahip olduğunun da kanıtıdır (Deniz vd. 2019). İznik kent tarihi bölgede yer alan ve kentin kimliği haline gelen Ayasofya Kilisesi'nin Ayasofya Camii'ne⁶ dönüştürülmesi katılımcıların hafıza katmanlarında yer edinmiş bir mekân örneğidir.

Hafıza mekanları anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerlerdir, geleneğin kendisi değil onun üretildiği laboratuvarıdır (Nora, 2022). Bu nedenle hafıza mekanları zaman içinde hatırlatılabilir, unutturulabilir, yer değiştirilebilir ve bunun da en önemli sebebi topluma verilmek istenen yeni yönelimlerdir (Deniz, 2014). Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, kentin kimliği haline gelmiş bir yapının işlevsel olarak aynı kalmasına rağmen ideolojik anlamda bir değişimin meydana gelmesi aslında toplumsal belleğin geleceğe aktarılmasında bir kesinti meydana getirmektedir. Bununla birlikte katılımcıların Ayasofya ismini benimseyip yapıyı yeni haliyle cami olarak değil de kilise olarak tanımlaması dikkat çekmektedir. Özellikle temsil mekanlarının toplumsal bellekte yer edinemediğine dair örnekler bulunsun da (Bkz. Arslan & Uludağ, 2020), İznik Ayasofya Camii örneğinin sosyal ve kültürel olarak toplumsal bellekte bir dirençle karşılaşmış karşılaşmayacağı meselesi uzun soluklu başka bir çalışmanın konusudur.

Hafıza mekanları orada hangi ideolojinin daha baskın olacağını belirleyerek toplum ve iktidar ilişkilerini söz konusu zamanda ve mekânda sabitleyebilir (Hocaoğlu, 2020). Bu nedenle tarihsel süreç içinde değişen iktidarlar mekâna her zaman kendi ideolojilerini imgeleyen ve tarihte bunu sabitleyen (sabitlemeye çalışan) uygulamalardan kaçınmaz. İşte bu noktada, kentsel hafızada tarih ve coğrafyanın ardışık ilerleyişi daha belirgin hale gelir. Hafıza ile tarih, hafıza ve coğrafya eklektiğinde Halbwachs ve Nora'nın görüşleri günümüz kentsel hafıza ve kimliğinin ideoloji ile ilişkilenerken nasıl kırılmalar meydana getirdiğini anlamaya katkı sunar: Nora'ya göre, hafıza ve tarih birbirine eş değer gibi görünse de aslında taban tabana zıt 2 kavramdır. Çünkü hafıza, yaşayan toplumlar tarafından kurulan yaşamın taşıyıcısı olduğu için sürekli evrim geçirir, hatırlama ve unutmanın diyalektiğine açıktır, manipülasyon ve sahiplenmeye karşı savunmasız kalabilir. Tarih ise artık var olmayanın problemleri ve eksik bir yeniden yapılandırmasıdır. Hafıza şimdiki an ile bağlı olduğu için sembolik ve her türlü sansüre duyarlıdır. Tarih ise analiz ve eleştiri gerektirir. Hafıza somutta, mekanlarda, imge ve nesnelere kök salarken, tarih zamansal sürekliliklere ve ilerlemelere bağlıdır. Hafıza içinde bulunduğu gruba ait iken, tarih hem herkese hem de hiç kimseye aittir, bu nedenle evrenseldir (Nora, 1989). Halbwachs (2021) ise kolektif hafızayı mekâna entegre eder.

Ona göre, geçmiş fiziksel çevre tarafından bilfiil korunuyor olmasaydı, anılara ulaşmamız imkânsız olurdu. Bu bağlamda bir katılımcının kentin fiziksel çevresi ile anıları entegre ettiği anlatısı dikkate çekmektedir.

"Surların dışında mahalleye ilk taşındığımızda bizim elmalık alanlar vardı. 10 yıl için tarım alanı neredeyse kalmadı. Sur içini ihtiyaçlara göre sürekli yenin şey yaptılar. Sahildeki kafenin olduğu yer eskiden beri hep toplanma alanıydı. Burada sadece değişim mekansal olarak değil, gelenekler de değişti. Eskiden samimiyet fazlaydı biz ekmeğe salça sürüp yiyen nesiliz. O salçayı annelerimiz mahalledeki kadınlarla bir araya gelip yapardı. Sonra kadın erkek toplanıp gölde halı yıkanırды. Kadınlar toplanıp haftalık hamama giderdi. Her çarşamba günü evlerde balık pişerdi. Beraber göl kenarına pikniklere gidilirdi. O zaman nüfus çok azdı. Herkes birbirini tanırdı. Ama artık evde hem kadın hem erkek çalışınca insanlar artık daha mesafeli oldu. Mesela köpeğimi gezdirirken karşı komşum benim yeni taşındığımı zannetti. Ama ben 6 yıldır aynı evde oturuyorum." (Katılımcı 7)

Dolayısıyla kentsel hafızanın canlı tutulmasında mekân zamanın önüne geçmektedir. Çünkü tarihin geçmiş ile organik bir bağı yoktur (Halbwachs, 1992). Hafıza ise deneyimlerde, anılarda yaşadığı için geçmiş ile her zaman bağlantılıdır. Bu bağlantı ise mekansal olarak kentin fiziksel çevresiyle de bütünlük içinde olmasına bağlıdır (Ringas vd. 2011). Ancak bu durum zaman faktörünün önemsizleştiği anlamına gelmez. Çünkü mekânı birey için ayırt edici ve özel kılan şey, o mekandaki yapıların şekli ve özelliğinden çok mekân-zaman-insan arasındaki triyalektik ilişkiden doğmaktadır (Avcıoğlu-Sayar & Akın, 2017). Mekandaki referans noktaları, yani birey için anlamlı hale gelen yer, mekânda geçirilen süre ve mekânın kullanıcısı olan insan bir arada değerlendirildiğinde "içselleştirilmiş bir çevre bilgisi" kentsel hafızanın derinliği ve kalıcılığı için önem kazanmaktadır (Legg, 2007). Bu nedenle, bireyler mekâna ilişkin hafızalarını yoklarken eğer o mekânın uzun süreli kullanıcısı ise mutlaka mekansal bir referans noktasından yola çıkar.

5.Sonuç Yerine

Kentler, kent sakinleriyle birlikte kente sonradan eklenen grupların kendi yaşam alanlarını oluşturarak topluluk özelliklerini mekâna kazıdıkları ve böylece "ontolojik aidiyet alanı"nda kendilerini güvende hissettikleri yerlerdir (Aytaç, 2017). Ancak günümüz kentleri küreselleşme ve bilginin erişimi nedeniyle bireylerde yerinden edici bir ivme kazandırmakta ve kentler artık, metalaşmanın getirdiği sıradanlık ve gelip geçici imgelerle temsil edilmektedir. Çünkü artık kentler yer duygusundan bağımsız, küreselleşmenin baş döndürücü etkisiyle daha hızlı değişen ve birbirine benzeyen biçimler almıştır (Aliagaoglu & Mirioğlu, 2020).İşte bu noktada, zaman ve mekânı insanla birleştiren eklektizm kentsel hafıza ve kimlik unsurlarını önemli hale getirmektedir. Çünkü bilginin, zamanın, mekânın ve duyguların oldukça akışkan olduğu bu aşırı metalaşma çağında bile, herhangi bir toplumsal sınıfın mekâna kendi izini bırakmadığı bir kent manzarası mümkün değildir (Halbwachs, 2021).

⁶ M.S. 7. yüzyılda Romalılara ait eski bir yapının temelleri üzerine Bizans döneminde yapılmış bir bazilikadır. Yapının en eski adı Azize Sofya Kilisesi'dir. 1331 yılında Orhan Bey'in İznik'i fethinden sonra camiye dönüştürülmüştür (Eyice, 1999). Cumhuriyet döneminde müze haline getirilen yapı 6 Kasım 2011'de camiye dönüştürülmüştür.

Ancak Lefebvre, mekânın toplumsal olarak üretilmesini savunurken, İznik tarihi kent merkezi örneğinde de olduğu gibi, kentler artık politik olarak üretilmekte ve toplumsal üretim kentsel bellekten kazanılmaktadır. Dahası, toplumsal hafızanın gündelik politikalar nedeniyle yapıları çevre unsurlarının mekânda hâkim bir örüntü oluşturması veya ideolojik kararlar çerçevesinde hafıza mekanlarının fonksiyonel veya isim olarak değiştirilmesi kentin kadim geçmişinde hafızayı manipüle ederek kesintilere neden olmaktadır. Bu nedenle özellikle gelip geçiciliğin değer bulduğu postmodern çağda mekân farklılaşmaktan ziyade aynılaştırılarak tüketilmektedir.

Bellek, yaşanan mekân ile anlam kazanır. İznik tarihi kent merkezi örneğinde, tasarlanan mekâna dönüştürme çabası ve kimliğin kayboluşu ve kentsel hafızanın silinip yeniden inşa edilmesi çabası mevcuttur. Zaten bellek olarak tanımlanan olgu tarih, toplum ve iktidar çerçevesinde gelişim gösteren bir değişim halindedir ve zamansal süreçte toplum ve iktidarın çeşitli mücadelelerine sahne olan mekânın üzerinde geliştiği için, o mekân kimlik ve belleğin izlerini taşır (Avcioğlu-Sayar & Akın, 2017). Bu nedenle kentin tarihsel sürdürülebilirliğinin sağlanması hafızadaki kesintilerin en az düzeye indirilmesi ile mümkündür. Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök saldı için (Nora, 2022), bir kente ruh veren şey, o kentte biriktirilen anılardır. Çünkü kent sakinlerinin kente yönelik deneyimleri bir mekansal birim üzerinde gerçekleşir ve bireylerin dünya görüşü, toplumsal ideolojiye entegre olarak toplumsal yapıyı meydana getirir.

Her toplumun kendine özgü bir yaşam tarzı vardır ve bu yaşam tarzı günlük pratiklere aktararak kentsel mekânın sosyal devingenliğini sağlar. Bazen önemli tarihsel olaylar ya da önemli kişiler o kentin bir sembolü haline gelir ve kentin hafızasındaki bir katmana yerleşir. İznik örneğinde, yapıları çevrenin üretimi ve hafıza mekanlarının manipülasyonu ile yeni mekansal örüntülerin meydana getirildiği anlaşılmaktadır (Ayrıca bkz. Turut & Erşahin, 2023). Oysa ki, kent, kolektif hafızanın mekanıdır; mekân ve kentin sakinleri arasındaki ilişki ise şehrin egemen imgesi haline gelir (Rossi, 1984). Bu nedenle kent yalnızca mimari olarak üretilen fiziksel bir oluşum değil aynı zamanda sosyal olarak da üretilen bir pratik alandır (Sak, 2013). Kentteki anıların bağlamından koparılmasıyla kentsel hafızanın kesintilere uğraması bireylerin gündelik yaşam pratiklerini de önemli ölçüde etkileyerek, zaman-mekân-insan üçlemesinde sosyal olanı devre dışı bırakmaktadır. Böylece içinde bulunduğumuz tüketim çağında kentlerin kimliği de değişime uğratılarak kentin hafızası yeniden inşa edilmektedir ve böylece ruhunu kaybeden ve zamanın konjonktürel değişimine yenik düşen kentler ortaya çıkmaktadır.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. *The author declares that there is no conflict of interest.*

Kaynakça

Akbaş, G. & Öztürk-Büke, F. G. (2023). Vernaküler mimarlık tarihyazımını sözlü tarih yöntemi ve yerel yapı ustaları üzerinden yeniden düşünmek. *GRID Mimarlık, Planlama ve Tasarım Dergisi*, 6(2), 837-856. <https://doi.org/10.37246/grid.1183089>

Al, M. (2011). Kentte bellek yıkımı ve kimlik inşası-palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı bağlamında bir inceleme.

İdealkent, 4, 22-36. <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36635/417073>

Alderman, D. H. (1996). Creating a new geography of memory in the South: (Re)naming of streets in honor of Martin Luther King Jr. *Southeastern Geographer*, 36(1), 51-69. <https://muse.jhu.edu/article/426458/pdf>

Aliğaoğlu, A. & Mirioğlu, G. (2020). Urban Identity of Balıkesir. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 374-399. <https://doi.org/10.32003/igge.736051>

Arslan, S. & Uludağ, Z., (2020). (Re)Structuring the space in language: Place names, collective memory and ideology. *İdealkent*, 11(31), 1422-1455.

Assmann, J. (2022). Kültürel Bellek (A. Tekin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Avcioğlu-Sayar, S. & Akın, O. (2017). Kolektif bellek ve kentsel mekan algısı bağlamında İstanbul Tuzla Köyü Koruma Bölgesi'nin mekansal değişiminin irdelenmesi. *İdealkent*, 8(22), 423-450. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36612/416687>

Aytaç, Ö. (2017). Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları, *Mukaddime*, 8(1), 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/30410/325935>

Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16(6), 479-493. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(96\)00053-4](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(96)00053-4)

Azaryahu, M. & Kook, R. (2002). Mapping the nation: Street names and Arab-Palestinian identity: Three case studies. *Nations and Nationalism*, 8(2)195-213. <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00046>

Azaryahu, M. (1996). The power of commemorative street names. *Environment and Planning D*, 14, 311-330. <https://doi.org/10.1068/d140311>

Barthes, R. (Ed.). (1964). *Mythologies* (A. Lavers, trans.). Hill and Wang Press.

Boyer, M. C. (1994). The city of collective memory: Its historical imagery and architectural entertainments. In Barthes, R. (Ed), *Mythologies* (pp. 236-250). Hill and Wang Press.

Burke, P. (2011). From "history as social memory". In K. Olick, J., Vinitzky-Seroussi & Levy, D. (Eds.), *The Collective Memory Reader* (pp. 188-192). Oxford University Press.

Castells, M. (1983). *The city and the grassroots*. University of California Press. https://books.google.com.tr/books/about/The_City_and_the_Grassroots.html?id=ol7rQAAACAAJ&redir_esc=y

Clandinin, D.J., Caine, V., Lessard, S. & Huber, J. (2016). *Engaging in narrative inquiries with children and youth*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315545370>

Connerton, P. (2021). *Modernite nasıl unutturur?* (K.

- Kelebekoğlu, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Crinson, M. (2005). Urban memory an introduction. In Crinson, M. (Ed), *Urban Memory History and Amnesia in the Modern City* (pp. xi-xx). Routledge.
- Deniz, A. Ç. (2014). *Hafıza yelpazesi: Toplumsal hafıza bağlamında Hindistan Kızılay heyetleri*, E Yayınları.
- Deniz, A., Özgür, E. M. & Öksüz, M. (2019). Dini mekânların toplumsal hafızaya etkileri: İstanbul Aya Panteleymon Ortodoks Kilisesi Örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, 39, 171-188. <https://doi.org/10.32003/iggei.469070>
- Doğu, T. & Varkal-Deligöz, M. (2017). Hafıza Kutusu: Bir Kentsel Kolektif Bellek Deneyi(mi), *Megaron*, 12(4), 545-552. <https://doi.org/10.5505/megaron.2017.09226>
- Donohoe, J. (2014). *Remembering places*. Lexington Books. <https://doi.org/10.1080/08873631.2015.1114700>
- Dwyer, O., & Alderman, D. (2008). *Civil rights memorials and the geography of memory*. University of Georgia Press.
- Ekinci, Ö. F. (2023, Mart 21). *İznik Dünya Mirası Listesi'ne girme yolunda: Gözler UNESCO'ya çevrildi*. Haber365. <https://www.haber365.com.tr/iznik-dunya-mirasi-listesine-girme-yolunda-gozler-unescoya-cevrildi-h305556>
- Erdoğan, E. & Göker, P. (2019). Mekân, zaman ve tarih: Bursa, İznik örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6(33), 666-681. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1110>
- Eyice, S. (1999). Ayasofya Camii, *İslam Ansiklopedisi*. 4, 219-220. Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya-camii-iznik>
- Foot, K., & Azaryahu, M. (2007). Toward a geography of memory: Geographical dimensions of public memory and commemoration. *Journal of Political and Military Sociology*, 35, 125-144.
- Forest, B., & Johnson, J. (2002). Unraveling the threads of history: Soviet-era monuments and post-Soviet national identity in Moscow. *Annals of the Association of American Geographers*, 92, 524-547. <https://doi.org/10.1111/1467-8306.00303>
- Forest, B., Johnson, J. & Till, T. (2004) Post-totalitarian national identity: public memory in Germany and Russia. *Social & Cultural Geography*, 5(3), 357-380. <https://doi.org/10.1080/1464936042000252778>
- Göközkut, B. & Somuncu, M. (2022). Hafıza mekânının varoluşu ve yitirilişi üzerine: Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın dün ve bugün. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 9(1), 24-40. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/86244>
- Günal, V. (2012). Batman'da cadde adlandırmaları: Toplumsal bellek oluşturma ve şehirselleşme mekânı hakimi olma çabaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 171-197. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/130580>
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press. https://books.google.com.tr/books?id=GPHGukFWC84C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Halbwachs, M. (2016 [1925]), *Hafızanın toplumsal çerçeveleri* (B. Uçar, Çev.). Heretik.
- Halbwachs, M. (2021 [1950]), *Kolektif hafıza*, (B. Barış, Çev.), Heretik.
- Hall, M. C. & McArthur, S., (1998). *Integrated heritage management*, John Wiley and Sons.
- Hocaoğlu, B. (2020). Hafıza mekânlarının iktidar aracı olarak kullanılması üzerine bir değerlendirme, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 177-195. <https://doi.org/10.30517/cihannuma.768823>
- Hubner, E. & Dirksmeier, P. (2023). Geography of placemories: Deciphering spatialised memories, *Cultural Geographies*, 30(1) 103-121. <https://doi.org/10.1177/14744740221123564>
- Iggers, G.G. (2005). *Historiography in the twentieth century*. Wesleyan University Press.
- Nasar, J.L. (1990). The evaluative image of the city, *Journal of the American Planning Association*, 56(1), 41-53. <https://doi.org/10.1080/01944369008975742>
- landscape of memory in Little Tokyo. *GeoJournal*, 73(3), 231-244. <http://dx.doi.org/10.1007/s10708-008-9205-1>
- Johnson, N. C. (1995). Cast in stone: Monuments, geography, nationalism. *Environment and Planning D*, 13, 51-65.
- Johnson, N. C. (2004). Public memory. In Duncan, J.S., Johnson, N.C. & Schein, R.H. (Eds.), *A Companion to Cultural Geography* (pp. 316-327). Blackwell Publ.
- Kara, B. (2012). Kentler açısından mekânın toplumsallığı ve yer isimlerinin siyasal yapıya göre değişimi: Niğde örneği. *Journal of World of Turks*, 4(1), 149-163. <https://dieweltdertuerken.org/admin/files/issues/258-1416-1-PB.pdf>
- Karadağ, A. ve İncedere, L. (2020). Kentsel belleğin sürdürülebilirliği açısından izmir'deki endüstri miras alanlarının önemi: Alsancak liman ardı bölgesi örneği, *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 57-71. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd>
- Kearns, R. & Berg, L. (2002). Proclaiming place: Towards a geography of place name pronunciation. *Social & Cultural Geography*, 3, 283-302. <https://doi.org/10.1080/146493602200003532>
- Kısakürek, Ş. & Bayazıt, E. (2021). Kolektif bellek kentsel bellek ve mekânsal bileşenlerin kent kimliğindeki yeri: Kahramanmaraş kenti örneği. *Journal of Environmental and Natural Studies*, 3(1), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jenas/issue/60444/848564>

- Kovanlıkaya, Ç., Fırat, D. Yılğür, E., Aslan, Ş. & Dikmen-Özarslan, A. (2021). *Bomonti kentsel dönüşüm ve mekânın belleği*. İletişim.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Legg, S. (2005). Contesting and surviving memory: Space, nation, and nostalgia in Les Lieux de Me'moire. *Environment and Planning D*, 23, 481-504. <https://doi.org/10.1068/d0504>
- Legg, S. (2007) Reviewing geographies of memory/forgetting. *Environment and Planning A*, 39, 456-466. <https://doi.org/10.1068/a381>
- Light, D. (2004). Street names in Bucharest, 1990–1997: Exploring the modern historical geographies of post-socialist change. *Journal of Historical Geography*, 30(1), 154-172. [https://doi.org/10.1016/S0305-7488\(02\)00102-0](https://doi.org/10.1016/S0305-7488(02)00102-0)
- Lim, W. S. W. (2000). Memories and urban places, *City*, 4(2), 270-277. <https://doi.org/10.1080/13604810050147875>
- Lynch, K. (2011). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Monmonier, M. (2006). *From squaw tit to whorehouse meadow: How maps name, claim, and inflame*. The University of Chicago Press.
- Myers, G.A. (1996). Naming and placing the other: power and the urban landscape in Zanzibar. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 87, 237-246. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.1998.tb01553.x>
- Nora, P. (2022 [1984]). *Hafıza mekanları* (M. E. Özcan, Çev.). Doğu-Batı Yayıncılık.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de memoire. *Representations*, 26, 7-24. <https://www.jstor.org/stable/2928520>
- Özgen, N. & Sarı, V.İ (202). Siyasal ideolojiler bağlamında mekân isimlendirmeleri: Ankara'daki kültür merkezleri örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 35-54. <http://dx.doi.org/10.5505/jas.2021.73745>
- Özkan, M. & Yoloğlu, A. C. (2005). Bir bellek projesi olarak sokak isimlendirmesi: Ankara örneği. *Planlama*, 34, 54-62. https://www.researchgate.net/publication/305721664_Bir_Bellek_Projesi_Olarak_Sokak_Isimlendirmesi
- Öztürkmen, A. (2002). Yeni bir disiplin olarak sözlü tarih. *Toplum ve Bilim*, 91, 115-121. https://www.academia.edu/20973003/S%C3%B6zl%C3%BC_tarih_Yeni_bir_disiplinin_cazibesi
- Palonen, E. (2008). The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration. *GeoJournal*, 73, 219-230. <http://dx.doi.org/10.1007/s10708-008-9204-2>
- Postalcy, E., Kuruç-Ada, A. & Özbek-Eren, Y. (2006, September 14-18). The New Urban Memory [Özet bildiri], In *Proceedings of the 42nd International Society of City and Regional Planners Congress*, Istanbul, Turkey.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*, Sage.
- Ringas, D., Christopoulou, E. & Stefanidakis, M. (2011). Urban memory in space and time. In Styliaras, G., Koukopoulos D. & Lazarinis, F. (Eds.), *Handbook of Research on Technologies and Cultural Heritage*. (pp. 325-340). Information Science Reference.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D. & Azaryahu, M. (2008). Collective memory and the politics of urban space: an introduction, *GeoJournal*, 73, 161-164.
- Rose-Redwood, R.S. (2008). From number to name: symbolic capital, places of memory and the politics of street renaming in New York City. *Social & Cultural Geography*, 9(4), 431-452. <https://doi.org/10.1080/14649360802032702>
- Rossi, A. (1984). *The architecture of the city*. (D. Ghirardo & J. Ockman, Çev.). MIT Press.
- Sak, S., (2013). *Cyberspace as a locus for urban collective memory* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İhsan Doğramacı Bilkent University.
- Sayar, S. (2011). *Kolektif bellek bağlamında Tuzla Köyiçi bölgesinin mekânsal değişiminin irdelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Stangl, P. (2008). The vernacular and the monumental: memory and landscape in post-war Berlin, *GeoJournal*, 73, 245-253.
- Till, K. (2003) Places of memory. In Agnew, J., Mitchell, K. & Toel, G. (Eds.), *Companion to Political Geography* (pp. 289-301). Blackwell Publ.
- Till, K. (2005). *The new Berlin: Memory, politics, place*. University of Minnesota Press.
- Till, K. (2006). Memory studies. *History Workshop Journal*, 62, 325-341.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlılık hınç, nostalji ve narsisizm*, İletişim.
- Topaloğlu, G. & Beşgen, A. (2017). Bir kolektif bellek hikâyesi: Trabzon Tekel Binası ve çevresinin anlattıkları. *İdealkent*, 8(22), 692-721. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/459986>
- Toraman-Türk, S. (2023). Nitel araştırmalar ve eylem araştırmaları: Hangi desen ne zaman, neden ve nasıl kullanılır?. İçinde Toraman-Türk, S. (Ed), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırmalar ve Eylem Araştırmaları: Yaklaşımlar, Yeni Arayışlar ve Uygulamalar* (ss. 1-20). Pegem.

- Tuan, Y. (2018). Mekân ve yer: Hümanist perspektif (Y. Arı, Çev.), İçinde Y. Arı (Ed), *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi* (ss. 235-250). Çizgi Kitabevi.
- Turan, S., & Yalçınır-Ercoşkun, Y. (2017). Meydanlardaki isim değişikliklerinin kent belleğine etkisi: Ankara örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 55-68. <https://doi.org/10.30785/mbud.337234>
- Turut, H., & Erşahin, E. (2023). Spatial pattern in the historical development process of the city and understanding the relationship of sustainable recreation with the emic approach. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 24(1), 214–223.
- Türkoğlu, S., & Günay, Z. (2018). Toplumsal hafızanın mekansal kodları: Bomonti’de yer isimleri. In *II. KentSEL Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 827-835). Türkiye KentSEL Morfoloji Araştırma Ağı <https://isufurkey.org/index.php/tnum/article/view/112>
- Ulu, A. & Karakoç, İ. (2004). KentSEL değişimin kent kimliğine etkisi. *Planlama*, 3, 59-66. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/c58e3a306451c9d_ek.pdf
- Ünal-Çınar, R. (2020). *Ecdadın icadı AKP iktidarında bellek mücadelesi*, İletişim.
- Venturi, R., Brown, D., & Izenour, S. (1977). *Learning from Las Vegas*. MIT Press.
- Withers, C. (1996). Place, memory, monument: Memorializing the past in contemporary Highland Scotland. *Ecumene*, 3, 325-344.
- Yetim, F. (2020, Ocak 7). *Fransa'nın 'Ayasofya' hikâyesi: Panthéon*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/07/01/fransa-n-n-ayasofya-hikayesi-pantheon>
- Yurdadön-Aslan, P., Özkır, D. & Oflluođlu, Y. (2016). Bursa kent belleği ve kimliğinin inşasında anıt ağaçların rolü. *İdealkent*, 19(7), 800-829. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/466209>
- Zukin, S. (1995), *The cultures of cities*, Blackwell Publ.